

РОЗДІЛ X. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.964.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.43>

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

Білінська Л.В.,

викладач кафедри професійних та спеціальних правових дисциплін

ПВНЗ «Буковинський університет»

ORCID: 0009-0005-9618-5568

Білінська Л.В. Адвокат як суб'єкт забезпечення права на професійну правничу допомогу.

Стаття присвячена аналізу правового положення адвоката як суб'єкта забезпечення права на професійну правничу допомогу. Автором досліджуються теоретичні й прикладні аспекти реалізації конституційного права особи на професійну правничу допомогу, що нині набуває все більшої актуальності у зв'язку з розвитком правової системи та посиленням ролі інституту адвокатури. Обґрунтовано, що ефективність будь-якого конституційного права безпосередньо залежить від наявності реальних, чітко визначених механізмів його практичного здійснення, адже за відсутності відповідних процедур, гарантій і юридичних інструментів таке право перетворюється на декларативне та позбавляється змістовного наповнення.

У межах дослідження проаналізовано існуючі законодавчі підходи до розуміння й застосування термінів «правова допомога», «правнича допомога» та «захист», а також виявлено суттєві розбіжності між положеннями Конституції України, Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кримінального процесуального кодексу, Кодексу України про адміністративні правопорушення та іншими нормативними актами. Показано, що така термінологічна неузгодженість спричиняє неоднакове тлумачення правових норм, ускладнює підтвердження повноважень адвоката, створює додаткові бар'єри у процесі реалізації права на захист і може негативно впливати на забезпечення доступу до правосуддя. Розкрито зміст кожного з ключових понять, визначено їх функціональне призначення та співвідношення у різних видах судочинства.

Окрему увагу приділено особливостям участі адвоката у кримінальному провадженні, де його роль має імперативний характер, на відміну від цивільного, господарського чи адміністративного процесів, у яких застосовується переважно диспозитивний підхід. У статті аргументовано, що для підвищення дієвості механізмів реалізації права на професійну правничу допомогу необхідним є комплексне оновлення законодавства, усунення термінологічних суперечностей, удосконалення процедурних гарантій, а також формування в суспільстві належного рівня правової культури та готовності громадян відстоювати свої права у правовий спосіб.

Ключові слова: адвокат, правнича допомога, правова допомога, захист, кримінальний процес.

Bilinska L.V. Lawyer as a subject ensuring the right to professional legal assistance.

The article is devoted to analyzing the legal status of a lawyer as a subject responsible for ensuring the right to professional legal assistance. The author examines both theoretical and practical aspects of the implementation of an individual's constitutional right to professional legal assistance, which has become increasingly relevant in light of the development of the legal system and the strengthening of the role of the bar. It is argued that the effectiveness of any constitutional right directly depends on the existence of real, clearly defined mechanisms for its practical implementation, since without appropriate procedures, guarantees, and legal instruments such a right becomes merely declarative and loses its substantive value.

The study analyses current legislative approaches to understanding and applying the terms "legal assistance," "professional legal assistance," and "defence," and identifies significant discrepancies between the provisions of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice," the Criminal Procedure Code, the Code of Ukraine on Administrative Offences, and other normative acts. It is demonstrated that this terminological inconsistency leads to divergent interpretations of legal

norms, complicates the confirmation of a lawyer's authority, creates additional barriers to exercising the right to defence, and may negatively affect access to justice. The article reveals the meaning of each key concept, defines their functional purpose, and clarifies their interrelation within different types of judicial proceedings.

Special attention is given to the specifics of a lawyer's participation in criminal proceedings, where their role is imperative, in contrast to civil, commercial, and administrative processes, which are largely based on the principle of dispositivity. The article argues that improving the effectiveness of mechanisms for exercising the right to professional legal assistance requires comprehensive legislative reform, the elimination of terminological inconsistencies, refinement of procedural guarantees, and the development of an adequate level of legal culture and public readiness to defend one's rights through legal means.

Key words: lawyer, professional legal assistance, legal assistance, defence, criminal procedure.

Постановка проблеми. Жодне право, гарантоване Конституцією України, не може ефективно та реально існувати без визначення належних інструментів для його здійснення. Реалізуючи свої конституційні права, громадяни повинні мати не лише реальну можливість користуватися відповідними благами, але й механізмами їх належного захисту. За відсутності нормативного закріплення способів реалізації такого права воно фактично може звестися лише до формальної декларації. Тому важливим є не лише проголошення на рівні Конституції України права особи на професійну правничу допомогу, але і створення у галузевому законодавстві реальних механізмів, які б дозволяли таке право запроваджувати на практиці.

Розвиток правової системи України та посилення ролі адвокатури вимагають чіткого визначення механізмів реалізації права на професійну правничу допомогу. Сучасні соціально-економічні та правові виклики підвищують значущість адвоката як ключового посередника між громадянином та системою правосуддя, що забезпечує належний захист прав і свобод людини та громадянина. Тому неузгодженість термінологічних і процедурних аспектів надання правничої допомоги на практиці створює ризики обмеження доступу громадян до ефективного юридичного захисту, що робить, на наш погляд, подальше дослідження цієї проблематики особливо актуальним.

Стан опрацювання проблематики. Серед науковців, які у своїх дослідженнях розкривають актуальні питання надання адвокатом правничої допомоги учасникам різних видів судочинства, слід відзначити: Т. Варфоломєєву, М. Іванціва, І. Міщука, В. Олашина, М. Погорецького, О. Саленка, Н. Фешик, А. Черненко та інших. Разом із тим, актуальним, зважаючи на постійні законодавчі зміни, залишається комплексне дослідження, присвячене саме визначенню особливостей статусу адвоката як суб'єкта забезпечення права на професійну правничу допомогу. Також бачимо, що чимало наукових розвідок здебільшого зосереджуються на окремих аспектах участі адвоката у відповідних процесах, що зумовлює потребу у подальшому системному опрацюванні зазначеної проблематики.

Метою статті є науково-практичне осмислення ролі адвоката як центрального суб'єкта у механізмі забезпечення конституційного права особи на професійну правничу допомогу, з урахуванням сучасних викликів розвитку правової системи.

Виклад основного матеріалу. Правова допомога в сучасних умовах соціально-економічного розвитку – постійний процес, адже щоденно люди потребують послуг зі складання різного роду правових документів, представництва інтересів в суді або ж просто отримання правових консультацій чи роз'яснень від кваліфікованих правників [1].

Стаття 59 Конституції України передбачає: кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Положення ст. 59 Конституції України кореспондуються з положеннями Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також з процесуальними кодексами – Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення. Що стосується Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України), то в цьому законодавчому акті і надалі замість терміну «правнича допомога» використовується категорія «правова допомога».

Так, наприклад, ст. 20 КПК України: «Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися *правовою* (виділено автором – Л.Б.) допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом». Або п. 3 ч. 3 ст. 627 КПК України: «Особі, стосовно якої є підстави вважати, що вона вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, до початку допиту, що виконується

на прохання Міжнародного кримінального суду, повідомляють також про право:... користуватися *правовою* (виділено автором – Л.Б.) допомогою обраного нею або призначеного захисника, у тому числі отримувати правову допомогу безоплатно у разі відсутності коштів для її оплати».

Щодо заміни терміну «правова» на «правнича» допомога, то якщо звернутися до історії, то до прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» у червні 2016 року, ст. 59 Конституції України передбачала право не на правничу, а на правову допомогу.

З 2016 року українське законодавство, починаючи з Конституції України, почало реформуватися в бік заміни термінів «правова допомога» на «правнича допомога» і з цього приводу Н. Фешик вказує, що така обумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосований для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник». Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу. Більш того, терміни правовий – правничий – правний – юридичний є родо-видовими синонімами [2].

Аналіз сталих наукових доробок та законодавчих норм дозволяє М.Р. Іванціву навести власне бачення категорії «професійна правнича допомога» в адміністративному судочинстві, під яким науковець пропонує розуміти професійну, адресну, орієнтовану допомогу, яка надається адвокатом стороні в адміністративному процесі під час розгляду відповідної адміністративної справи з метою захисту своїх прав і свобод, їх відновлення у разі порушення з боку суб'єкта публічної адміністрації на підставі прийнятих ним рішень, дій чи бездіяльності під час реалізації своїх владних повноважень [3, с. 823].

І.В. Міщук пропонує визначити професійну правничу допомогу як професійну діяльність правників, що спрямована на реалізацію конституційного права на професійну правничу допомогу з метою додержання законних інтересів, прав і свобод людини шляхом вирішення проблемної правової ситуації через надання правничих послуг [4, с. 282].

Видається, що правова допомога є багатоаспектним явищем і може включати в себе надання консультацій, роз'яснень, складання різного роду процесуальних документів, а також представництво інтересів особи у судах всіх рівнів а також в органах державної влади, на підприємствах, установах, організаціях всіх форм власності. Вибір форми правової допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому, якщо особа, яка потребує такої допомоги, є неповнолітнім, недієздатним тощо, то представництво, а отже і правову допомогу таким особам надають їх батьки, опікуни, піклувальники або за вибором останніх – адвокати. Саме коли правову допомогу надають адвокати – це і буде допомога правнича, оскільки надається професійним правником. Таким чином, поняття «правова допомога» є ширшим від поняття «правнича допомога».

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), так само як і КПК України, надалі оперує поняттям «правова допомога». У зв'язку з такими неузгодженостями між Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та КПК України і КУпАП, на практиці можуть виникати проблеми у зв'язку з оформленням документів на представництво особи. Так, відповідно до чинної редакції Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат з клієнтом укладає договір про *правничу* допомогу, а відповідно до КПК України надає клієнту допомогу правову.

Основним документом, який підтверджує повноваження адвоката на ведення справи у кримінальному провадженні або при розгляді справи про адміністративне правопорушення, є ордер. У 2024 році у тексті Положення про ордер на надання правничої допомоги та додатків до нього слова «правова допомога» у всіх відмінках замінено словами «правнича допомога» у відповідному відмінку згідно рішення Ради адвокатів України від 07 червня 2024 року № 23. Тепер виходить, що для надання клієнту правової допомоги за КПК України чи КУпАП адвокат заповнює та надає ордер на надання правничої допомоги. Така неузгодженість, на нашу думку, є необґрунтованою, і більш, ніж 9 років після внесення відповідних змін до Конституції України, можна було б уже внести відповідні зміни і до КУпАП, і до КПК України.

Наведена термінологічна суперечність на практиці може створювати труднощі як для адвокатів, так і для органів досудового розслідування та суду, оскільки породжує неоднозначний підхід щодо належного оформлення повноважень захисника. Уніфікація термінології на рівні наведених вище кодексів безумовно сприяла б підвищенню правової визначеності та мінімізації можливих зловживань або формальних відмов у допуску адвоката до справи. Це, у свою чергу, забезпечило б більш послідовне та передбачуване застосування норм права у сфері надання професійної правничої допомоги.

Що стосується кримінального процесу, то тут також широко вживається термін «захист». Т.В. Варфоломєєва з приводу співвідношення понять захисту та правової допомоги зазначає, що

Конституція України розрізняє поняття захисту та правової допомоги, й абсолютно правильно, оскільки за змістом це різні поняття, відмінні один від одного види правової діяльності [5, с. 3–5].

На думку А.П. Черненка, захист у кримінальному провадженні слід розглядати у трьох його значеннях:

- захист як кримінально-процесуальна функція (основний напрям кримінально-процесуальної діяльності підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) тощо – функція захисту);
- захист як вид правоохоронної діяльності, що певним чином реалізується під час кримінального провадження (захист прав і законних інтересів всіх учасників, які потребують його; захист персональних даних, інформації; забезпечення безпеки тощо);
- надання правової допомоги адвокатом свідку, потерпілому та іншим, яку інколи (не зовсім вдало) іменують захистом.

Поняття «правова допомога» є поняттям більш ширшим за змістом, ніж поняття «захист» [6, с. 120].

Забезпечення права на практичну й ефективну правову допомогу залежить від якості роботи (дій, бездіяльності) захисника та відповідної реакції на це органів державної влади. Спосіб, у який надається правова допомога (безоплатна чи платна), має бути практичним та ефективним, а не теоретичним та ілюзорним, про що свідчить практика ЄСПЛ [7, с. 129].

Водночас, як слушно зауважується науковій літературі, право на захист для підозрюваного, обвинуваченого, виправданого чи засудженого в окремих випадках перестає бути правом та набирає статусу обов'язку. Адже КПК чітко визначає випадки, коли участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою [8, с. 109].

У інших категоріях справ (цивільні, адміністративні, господарські) залучення адвоката, як правило, частіше все-таки є правом особи. І звертатися за правничою допомогою чи ні, так само, як і захищати свої права через суд, чи ні – це залишається на розсуд особи, яка такого правового захисту потребує.

У зв'язку з цим слушним видається висновок В. Олашина, який, розкриваючи зміст та види правничої допомоги в контексті ефективного захисту прав громадян в адміністративному судочинстві під час виконання судових рішень, доходить висновку, що в нашій державі існує не тільки хороший законодавчий фундамент, але й реальні механізми по забезпеченню прав громадян належною професійною правничою допомогою в адміністративному судочинстві... Однак, як практикуючий адвокат В. Олашин зазначає, що захист прав, свобод та інтересів громадян в адміністративному судочинстві починається з них самих, точніше з їхньої волі та бажання відстоювати свої права та захищати власні інтереси [9, с. 244].

Безумовно, слід погодитися з наведеними тезами, адже, як бачимо, наявність ефективних правових механізмів не гарантує їх автоматичного застосування без активної позиції сторони у процесі. Саме усвідомлення громадянами власних прав та готовність послідовно реалізовувати їх у правовому полі є ключовим чинником результативності професійної правничої допомоги. Крім того, така взаємодія між адвокатом і клієнтом значною мірою визначає рівень довіри до правосуддя у цілому та формує належну правову культуру у суспільстві.

Висновки. Проведене нами дослідження підкреслило, що ефективність реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу неможлива без чіткого нормативного закріплення відповідних механізмів його здійснення. Проведений аналіз вкотре доводить наявність термінологічних неузгодженостей між Конституцією України, профільним законом та процесуальними кодексами (щодо використання термінів «правова допомога» та «професійна правнича допомога»), що створює практичні труднощі для адвокатів та громадян. Аргументовано, що така термінологічна суперечність на практиці може створювати труднощі як для адвокатів, так і для органів досудового розслідування та суду, оскільки породжує неоднозначний підхід щодо належного оформлення повноважень захисника. Дослідження також показало, що поняття «правова допомога» має ширший зміст, тоді як «правнича допомога» відображає діяльність саме адвокатів-професійних правників. Водночас участь адвоката в різних категоріях справ має різний правовий статус – від обов'язкового елементу кримінального процесу до права особи в адміністративних, цивільних та господарських справах. Отже, забезпечення реального доступу до професійної правничої допомоги потребує подальшого вдосконалення законодавства та підвищення правової обізнаності громадян щодо захисту своїх прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міщук І.В. Особливості надання безоплатної правової допомоги в Україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 74–79. DOI <https://doi.org/10.32782/392299>.
2. Фешик Н. Адвокатська монополія на представництво в судах України – якісно позитивні зміни чи спосіб затягування клієнтів? *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://>

- unba.org.ua/publications/1070-advokats-ka-monopoliya-na-predstavnictvo-v-sudah-ukraini-yakisno-pozitivni-zmini-chi-sposib-zatyaguvannya-klientiv.html (дата звернення: 14.11.2025).
3. Іванців М.Р. Професійна правнича допомога: поняття та специфіка. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 817–824. URL: http://lsey.org.ua/10_2022/206.pdf (дата звернення: 14.11.2025). DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/206>.
 4. Міщук І.В. Концепція професійної правничої допомоги в Україні: загальнотеоретичний аспект. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 5. С. 278–282. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/270742/266187> (дата звернення: 14.11.2025). DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.51>.
 5. Варфоломеева Т.В. Суб'єкти надання правової допомоги. *Адвокат*. 2001. № 6. С. 3–5.
 6. Черненко А.П. Співвідношення понять захисту і правової допомоги у кримінальному процесі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 1. С. 115–121.
 7. Погорецький М.А., Саленко О.В. Забезпечення особі права на ефективну, реальну та практичну правову допомогу в кримінальному провадженні в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 44. С. 128–133. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc44/29.pdf> (дата звернення: 14.11.2025). DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.44.27>.
 8. Право особи на безоплатну правову допомогу / Ю.О. Данилевська, Л.В. Павлик, З.З. Петрович, У.О. Цмоць. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 136 с.
 9. Олашин В. Правнича допомога в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. Вип. 68. С. 241–245. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.42>.